

BİR TÜRK DİPLOMATININ ONSEKİZİNCİ YÜZYIL SONUNDA DEVLETLER ARASI İLİŞKİLERE DAİR GÖRÜŞLERİ

İSMET PARMAKSIZOĞLU

Onsekizinci yüzyılda gerek devlet hizmetinde aldığı görevlerle gerek Türk ve Arap edebiyatına armağan ettiği sefâretnâme, ata sözleri şerhleriyle tarih ve biyografyaya dair eserleriyle tanınan Ahmed Resmî Efendi'nin onsekizinci yüzyıl devletler arası ilişkilere dair kaleme alarak Sadrazam Muhsin zade Mehmed Paşa'ya takdim ettiği bu makalesi, bu yüzyıl sonunda devletin çeşitli hizmetlerinde bulunan Viyana ve Berlin sefâretleriyle Avrupa ülkelerini, devletlerini; toplumlarını tanımak fırsatını elde etmiş olan aydın bir Türkün görüşlerini ihtiva etmesi itibariyle çok entresandır.

Millî kütüphane yazmaları arasında rastlanan on sayfalık bu makale "Moskov Keferesi kuvve-i istidrâciye ile üç dört sene Bender ve Bucak ve Boğdan ve Eflak'ta yerleşib etraf ü eknafa tasallutta müstemir olmağın fi mâ - ba'd bu taife rızasıyle bu mahalden çekilmek müşkil ve zor ile ihracı muhal görünür diyenlere vech-i tecribeyi irâet ve ale'l - husus bu vahime ile perişan - hatır olan Sadrâzam Muhsin zade Mehmed Paşa hazretlerine tevsî-i daire-i tesliyet ve tenvir-i basıra-i mekanet için kaleme alınan makedir" gibi uzunca bir ad taşımaktadır.

Gerçi eserin üzerinde makaleyi yazana ait her hangi bir kayıt yoksa da üslubu, Ahmed Resmî Efendi'nin eserleriyle karşılaştırıldığında bu makalenin onun kaleminden çıktığı kanaatini rahatlıkla vermektedir. Kaldı ki, Ahmed Resmî Efendi'nin bu mahiyette bir risalesi olduğunu Topkapı Sarayı Kütüphanesi Türkçe Yazmaları katalogundan (İstanbul 1961. I. 508) öğrenmekteyiz. Ancak burada 15b yaprağında pek muhtasar bir makale şeklinde görülen risale ile fotokopisini ve de sadeleştirilmiş metnini verdiğimiz makalenin aynı olmadığı fakat, konu itibariyle birleştiği anlaşılmaktadır.

Ahmed Resmî Efendi, bu makelesinde Osmanlı devletinin çöküş dönemine girdiğini bir varsayım olarak kabul etmekte ve fikirlerini

bu varsayıma dayayarak açıklamaktadır. Ayrıca Osmanlı devletinin Lehistan'ın bölüşülmesiyle ilgili olarak Rusya ile giriştiği savaşı da (1768-1774) gereksiz ve yersiz bulmakta ve sonuçları üzerine de Mogol imparatorluklarından, Osmanlı tarihi'nin çeşitli devrelerdeki politikalarından, Osmanlı - İran münasebetlerinden örnekler vererek görüşlerini dillendirmek istemiştir.

Yine makalenin incelenmesinden görüldüğü gibi o yıllarda Osmanlı aydınları ortamında hakim olan düşüncelerin kadercilik, yıldızların kişiler üzerine etkinlikleri vb. dünya anlayışlarının Avrupa'ya görmüş olduğu halde Ahmed Resmî Efendi de değişmez bir kanaat olarak yaşadığını tesbit etmek mümkündür.

Bulunduğu mücelledin 43-53 sayfalarında 21 satırlı güzel talik bir hatla yazılmış olan bu makalenin sadeleştirilmiş metni ile fotokopisini vermek suretiyle Onsekizinci yüzyıl ikinci yarısında Türk aydınının dünya görüşlerini ve politikalarını, devletler arası ilişkileri nasıl değerlendirmiş olduklarını açıklamak istedik.

Ahmed Resmî Efendi'nin hayatı hakkında ise, F. Babinger'in gerek GOW 309-312 ve çevirisi Osmanlı Tarih yazarları ve Eserleri (Çev. C. Üçok. Ankara 1982. 337-340) ile İslam Ansiklopedisinin'deki makalesinde ve de İ. Hakkı Uzunçarşılı. Osmanlı Tarihi (Ankara 1959. IV. C. 2. Kusun dizin) inde yeterli bilgi bulunduğuundan bunların tekrarına gerek görülmedi.

“Moskof Keferesi üç dört yıldan beri yavaş yavaş kuvvet bularak Bender, Bucak, Boğdan ve Eflak'ta yerleşip dört bir çevreye saldırıma devam etmekle, bundan sonra onların gönül rızalarıyla bu bölgeden çekilmelerinin olasılığı bulunmadığı ve bunların zor kullanarak dışarıya atılmaları da olmaz görünür diyenlere deneyimlere dayanarak, özellikle bu kuşku içinde aklı başından giden Sadrâzam Muhsin zade Mehmed Paşa¹ hazretlerine gönül ferahlığını genişletecek, görüşlerine aydınlık verecek ve katacak bilgileri derleme amacıyla kaleme alınan makedir.

Ulu Tanrının yüce iradesiyle ömürleri uzun ve adları yaygın olan devletler çöküş yaşlarına yaklaştıkları sıralarda bilgilice kendi topraklarıyla yetinmek ve öylece davranmak zorundadırlar. Kaldı ki Cenab-ı Hak ve levla defe'Allahu'n-nâse bazehum bi-bazin li-fese-

¹ Muhsin zade Abdullah Paşa'nın oğludur. 1765-1768 ve 1771-1774 yıllarında iki kez sadrâzamlığa getirilmiştir.

deti'larz² buyruğuyla yer yüzünün düzenini ve üzerinde olan yaratıklarının güvenlerini ve davranışlarını savunmayı devletlere bağlamakla yer yer en basit bahane ile bir devletin bir devlete, bir tâifenin başka bir tâifeye hücum ve saldırılarını yaradılışları gereği haline koymuştur. Padişahlardan uzak görüşlü olmayanlar, kimi yeni yetişmiş, tecrübesiz, hırslı ve hevesli devlet adamlarının aldatmacalarıyla güvenliği sarsacak ve haddini aşacak girişimlere kalkışarak şan ve şöret almak için, ülkelerini genişletme tasarılarına yersiz yol verdikçe halklarını ve uyruklarını sıkıntılara, tehlikelere atmış olurlar. Bakımlı topraklarında refah ve bolluktan bir şey bırakmadıkları gibi, nice zamandan beri tedarik ettikleri ve toplaya geldikleri hazineler ve yığdıkları mühimmat ile edevatta yok olup en son bu girişime başladıkları andaki duruma razı olurlarsa da, bazı kere, hükümleri altında olan beldeler ve topraklarının çoğu elinden gitmekle yaptıklarına nâdim ve elden çıkarmanın üzüntüsüne tutulurlar. Bu, devlet kuruluşunu bilen, çağın gereklerine yönelik akli ve nakli tecrübeyi geçirmiş, tarihten ders alanlar için bilinen ve teslim edilen bir gerçektir. Bu dediklerimizi ispatlamak için geçmiş çağlardaki devletlerin durumlarından kimi sonuçları örnek olmak üzere anlatmaya kalksak, kimi dinleyenler üzerinde nice ters tepkiler yapacağı aşikârdır. Onun için elli altmış yıl içinde herkesin gördüğü ve bildiği olayları ele alarak iddiamızı belgelemeyi daha uygun ve yerinde bulduk.

Böylece söze başlarken, 1132 (1729) tarihlerinde Safevî devleti adıyla ün salmış olan İran devletinin bünyesinde kimi hastalıklar ve bozukluklar yüz göstermekle İran'ın bir ucunda bulunan Kandeher'dan Mir Uveys³ adında bir kişi ortaya çıkarak sel suları gibi çevresine bir takım kabileler ve aşiretler toplanmakla yavaş yavaş Safevîlerin taht kenti olan İsfahan'a girerek, İran devletini yıkarak çevreye epeyce velvele salmıştı. Çünkü zamanımızda iki yüz yıldan beri yeni devletlerin kuruluşu çağın gereği olarak ortadan kalkmış bulunuyordu. Böyle bir davranış çok geçmeden toplum yapısında bir boşluğun doğmasına ve toplum yapısının çöküşüne yol açmakla, kolay yoldan, meydana kalmış toprakları ele geçirmek hevesi de çev-

² Kur'an, el-Bakara II. 251 Allah yeryüzünde fesat bırakmak için kimilerini kimilerine musallat eder.

³ 1723'te Kandeher'in zabtıyla Safevî saltanatının yıkılmasında başlıca rol oynayan Afgan Kılçı aşiretinin beyi. Ölümünden sonra yerini kardeşi Abdullah ve daha sonra da oğlu Mahmud Han almıştır.

re devletlerde egemen olmak arzusunu yaratıyordu. Nitekim İran topraklarına batı yönünden Osmanlı devleti, doğu tarafından Nadir Şah'ın⁴ kuvvetleri, kuzeyden de küçücük Rusya saldırdılar. Osmanlı devleti gerçekte nice kere hükmü altına almış olduğu Tebriz, Hemedan, Gence ve Revan ülkelerine, Nadir Şah'ın Türkmenleri de Faris, Isfahan, Huzistan ve Horasan topraklarına, Rusya ise ikiyüz yıl evvel bağımsız bulunan Geylan memleketine el koymuştu. Bu olayların çıkışıyla başlayan savaşlar yirmi yıl sürdükten sonra başlangıcındaki durumuna yavaş yavaş dönerek, önce Mir Üveys toplumu, az zamanda tepelenip yok edilmişti. Sonra Osmanlı devleti eline geçirdiği toprakları, Rusya'da Geylan ülkesini, İran şahı ünvanını alan Nadir Şah'a bırakmak zorunda kalmışlardı. En son Nadir Şah hükümeti zamanın uygun oluşuna güvenerek, beş on yıl yerinde duramayıp ve de Hindistan fethiyle öğünerek Kars, Bağdat ve Kerkük'e gelip yirmi beş yıl kadar Osmanlı doğu illerine sıkıntı vermişken, sonunda 1160 (1747 Muharrem) başında Osmanlı devleti ile Sultan IV. Murad'ın saptamış olduğu eski hudut üzerinden barışıklığa ve andlaşmaya geçmeye kalkışmış iken, Nadir Şah ömrü ve saltanatı yirmi yılı doldurmamışken, sürekli savaşlar yüzünden canından bezmiş olan beyleri tarafından öldürülmüştü. Hükümdarların hasretle göz diktikleri İran toprakları yirmibeş yıldan beri süren talan ve yağmalarla harap, halkı da şaşkın ve dermansızdır.

Yazıldığı gibi İran'daki kargaşanın sürüp gitmesi ve Osmanlı devletinin o taraflara egemen olma isteğiyle savaş halinde bulunmasını fırsat bilen Rusya ve Nemçe devletleri Osmanlı devleti üzerine hareket etmekle Rusya dört yıl boyunca bunca meşakkatle ele geçirdiği kale ve yerleri karşılıksız bırakmakla, Nemçe devleti ise Belgrad'ı boşaltarak sermayeden de zarar etmişti. Nemçe devletine bu savaştan arız olan yorgunluk ve güçsüzlük, hazine ve askerçe uğradığı zarar onu zayıflatmakla Brandeburg⁵ kralı yerinden oynayarak Avrupa'nın çoğu topraklarını ele geçirmek için onbeş yıl durmadan sürdürdüğü savaş ve kavganın Fransa ve Rusya devletlerini de nasıl sardığını ve yayıldığını açıklamaya gerek yoktur. İşin sonunda Bran-

⁴ Avşarların Kırklı oymağı beyidir. Asıl adı Nadir Ali olup, II. Tahmasb tarafından İran ordusu serdarı olunca, Tahmasbkulu sanını almıştı. Altı yıl sonra İran tahtına çıkarak Nadir Şah ünvanını aldı.

⁵ Alman birliğini sağlayacak ve Büyük Almanya'yı kuracak olan Prusya krallığından çekirdeğini teşkil eden elektörlük.

اسباب جنط و ربطی نمید و نادیه اولند قیه برو جاننده
 مستقر اولق حلات عقلته دندره شوید که کی ملک یکی
 عسکره موقوف و یکی عسکرکی مصارف و ذخیره به مختار
 با مال اجانب اولان مملکتک رعایا و حراشته تدقی کلک
 ممکن دکلدر جنگ و جدال قحطی مستلزم و قحط و غلامان خون
 و ایچ اغریسی شملکو امراض و بائیه بی مستعدره عسکر
 لابد بو ایکی آفتک برینه و یا اکیبینه مبتلا اولغنه تلف
 اولوب حفظ و حراست مصلحتی معطل اولسی مقرروره
 بو مقدمات حکمیه و آفاقیه ثابت اولدقد نصکر دنتجه کار
 پرده مواجب سبحانه دن شو و جهله بریدار اولور که
 فرضا دولت علیه جنگ و پیکاره مبادرت ایشوس
 یا بکتر حفظ اعد و دمن حظه سید کر کلور برلرده
 ثابت و پایدار اولسه لر روسیتلی

البتع مصلح و مواد و غیره را غنیمت

و ترا و بجا کندی مملکتک

رجوعه ثاب و نار بکر

اشرف العده

العزیزه

السلیمه

م
۱۱۸۶

دو به محمدان زیاده سینه بولکنه که ارتدسی یاغراولوب
صکره هیچ ایشنه برادینعی کبی مصارف کلینه به محتاج اولغله
در دست اولان مملکتک محصولات و رعایا سینه تدن
حاصل و مقصود بالذات اولان مملکت پروریک مصلحت
نوت اولدقدن صکره ضعف دولت سحسبی ایله رجال
و سر کرده لر میا نده مصادره و مضایقه دان نشئت اید
اختلاف و منازعه حدودی و اطرافش کین فرصته
کین اولان بعضی نوکشورلرین میدان میسمه ده ظموری
ام ضروری کلنک اولوب آق دکرده دونما تناسی
طبیعت دولت روسیه دن خارج اولغین علی استعمار
تدارک و تجهیز نده تصور و عکله سی عملرینه فتور عارضی
اوله رق لابدر جوع قهری به مضطر و یا برآفته مصادره
ایله منجول منظر اولدجینی اشتبا بدره آق دکره فی الحقیقه
مملکت روسیه دن غایت بعید اولغله بونک عدم تناسی
سکدره اما قره طرفندا روسیه اراضیسی اولدجیله
طرافنه مجاوروله دخی دولت غلبه حدودینه متصل اولغله
بوکاسوزنه دره دیوسموال وارد اولورسه شوبله جواب
و برلورکه تالیجه واورته سند صره ذلی مشهور دره
صره به تالیجه بی طی ایدارک و صلت بیستم دره ظفره نظام
ایله نظام پذیر اولماز ندری له مملکتی اقتسامن نظام و برلور
اسکی شهرده یکی عادت دغدغه لر بر طرف و قهر و استمانده

عارض اولوب مملکت مذکوره ابادی اجانبه انتقال کون
 عسکره بر وجه محررا و توز فرق سینه ایچیندا و نلری ایچیندا
 مرتبه لرینه بالغ اولدیغی تواریج کورنلر عندنکاملکنسه قدر
 بو مخلوه جنگیزیه معتز ضه سنی ایراد واجخالون عرض بود که
 ایران زمینه ستول اولان هلا کورقه سی بغداد و اهواز
 دارالاماره اتخا ذالمکدر نلسکره ما و رای بغدادی قلمه سنه
 قناعت ایمیوب مکت معرفه درومه طمعکارلق کایله
 مکررا شام و حلب طرف لرینه آؤن سفر لرا اختیار و بلا توج
 عبادالتهک تاملری در کیلوب خاناملری خواب
 اولندانهاک ایملری تقریبی ایله قنعت نصر قلمینه
 داخل اولمش مملکت لرین آردی اچیلوب کند ولری روم
 ایله مشغول اکین خوراسان و لورستان و فارس
 و بخاراده خارجی قشنه لرلی و امانت کرده لر عصبانی
 غلغله سینه اولاد جنگیزیه نکت بری بری اوزرینه
 خوج و تعلق دغدغه لرلی کثرت و حشمت لرینه کوره
 مدت قلیله ده دولت لر نکت اضمحلال و انقراضنه
 باعث اولنده محصل کلام بودر که روسیه لوکت
 بو ائشاده له مملکنه هوسکارلق دغدغه سی کند ولره کافی
 اکین دولت عینت حدودینه بجایزه قناعت ایمیوب
 اقی دکره دو ننما طولاندر من و کورستان طرف لرینی
 بولاندر منی کند واره منقبتی دکلر کللی کللی مضر اولوب

محمود اعلیٰ جمع ایدوب بو مشتعلربجا اولورنی مشهور
 جنگیز نسته اکیز الی یوز یکرلی تاریخلرندک ایران و تورانیست
 اولوب درت نظر اولادندان جوینی نام اوغلی بدشت
 قیماق و دمور قیودن له و سقسنونه و نجه و نجی و کاکلر
 اقلر سالش اکین او تو ز سنه مرو رندن اطرافی یوز یوب
 دو شهر یوب الی یوز الی تاریخلرندک جو جینک اوغلی با تو
 و اکینجی اوغلی برکه قریم جزیره سین پناه اتخا ذ و باغچه سرابی نه
 معوز ایتکلک دشت ایتیماق طرفلر نسته قناعت ایتکلری
 مسطور دره چکیزین اکینجی اوغلی تولی خراسان طرفلر نسته
 ماکت بو کندی بصره اوغلو بلا کورمستانک ملا یوز جتانه بی
 استیصال ایدوب اصصها و بغداده مستولی اولدانه
 بلا کورم نضکره اولاد و احتیادی آبتا وارغون و خازان
 خان و محمد جدا بندک جانشین اولوب ماکت سنده فا
 و سبستاندن بره ایران و عراق نسته ماکت و شام و حبشه
 و دیار بکر و سیواس و قونیه اطرافندا نیجه ملکات خاکنه
 سوندورب طغتنه لرکی متوقفه بیوک ستمه ویدی یوز
 تاریخی انناسندک خازان خان دبدبه سیله شهرت
 و سلطنتلری کماله رسیندک اعلیٰ لیس اکین بهادر لقبی الیه
 ملقب و مشهور اولان ایدو سعیدین خدابندک و فاتی
 و در عقب آربا خان الخلیفای قریبی ایله بدینوز او تو ز
 الی تاریخندک خاندان جنگیزنی به کلی تزلزل و برقیشتی

دستکراستربب اید رک انجمله المانی استانبول
 بودنله فتنده ماهر و جغرافیا و فاضله منلی نادر اولان سیدی
 علی نام که خدیو و ممتاسر عسکری اید و ب جانب حنده
 ارسال و اول اشاده اقد و کونده اسپانیا ل المیه محاربه سی
 اوزان فراخچر بادشاهی امدادینه خیرالدین پاشا و طور غورد
 یکی ایصال ایدر کند نصکره کند و سی بالذات عجم شاهی برادر
 اولوب شروان خاکی اولغله ه مطیح اولدی سلیمان زمانه
 خیر زانقاص ه سفینه سجاد استانه مسیلمانی به التجا ایدر انقاص
 میر زالی اصفهان تختنه اجلاس بنیشله ایران زمینه تدارک
 عظیم ایه حرکت همت و بوبهانه لرا ایدر بین اقلیمی و فی سنین ایدر
 فخر فنده مضافات ممالک عثمانیه دن اولغله صورت
 و برلشیکین بوددیه لر طبیعت و حدودن خارج اولغله عشره
 معاد لر نتیجه ویر میوب سیدی علی دیر بگری در دمندر
 طغوز بوز التمش اکی ضل لنده سفائن پور تقال او زره صوبه
 غلبه کور دکر نصکره د و نمایی اضاعت و افنا ضمنغ هندی
 وقتد یار و خراسان و ایران ممالکنی کشت و کزار و درت
 سنه مرو رنده آستانه سعاده کلوب سر کنده شسته در اثر
 کتاب عرض ایتکین باشنه سیدی علی خالقی کلدی منلی
 کند و دن یاد کار اولشدره اقلیم بین فتحی سلیمان سلیمان
 مرجعک قوه طالعندن نشئت ایتش کیفیت اولغون
 کند و نصکره از زمانه هجوار بونان خارجی و مستغلبه لر

هیکه

ایدره فتنه دن حصه و مقدمه وان نتیجه بود در که الحاله همدن
 درت سنده دن برور وسیته دولتشک دولت عملیه
 عثمانیه حد و دینه بنجا وز و بعد لیری میزان عقل و تجربه بیه نجا
 اولمغله بو کاعند کلکما غلط طبیعت دینار لا مثلاً قران حسین
 سرلمان احکا مندن اولوب روسیه ماکه سنک بخت
 و کوی اعانتی ایله ظهوره کلمش بر بارقه و بار یاج شدید
 ایله مخلط بر صاعقه کلمند اولمغله قران مذکور کرب
 مدت انقضاسی و یا صحت کولکبک زوال و انتقاسیه
 زائل و منقضی اوله کلدیکی تجربه ایله معلومدره بو واقعه
 وقایع سائره و حوادث داره به قیاس اولغزه بو کوره
 روسیه دولتی عاقل و کار کذار مشهور مدبره مظهر اولغله
 مؤسس و مهندس اطرافلی حمت ایدیلر شویله که بجر بالظنون
 سببه بو غارزینه و اندن آق دکره سفاسن طولاشدیر و
 صیفا و شتاً مدافعه به قیام و کور جستان طرف نرینی انسا
 ایله کلی اهتمام ایدیلر ایرادینه سوبله جواب و بر لور که طغور
 یوز فرق بیش تار بخیری انسا سنده پوزنقال کیلیری سواصل
 هندک ستولی اولمغله کجرات پادشاهی محمود خان علاقه
 دینیه مقتضاسیله سلطان سلیمان مرجه مدن استمداد
 ایدیلدی سلطان سلیمانک دولتی کالعه و کوی اوچ
 اعلا ده اولمغله کجرات کالکک رجاسنه اجابت صورت
 سوبس و بصره در یالرنده و ونیمالرتیب و مستقا

فراخچور و روسیه دولترینه نه صورتی ساری و جاری
اولدینی محتاج بیان اولیوب آفرالار براندا برق قرالی کنده
دانه مخصوص اقبال و اهما ننگ نزه سی اولان سله نیه خطه
سیله منسلی اولوق صورتی نکیتر عسکره محتاج اولوب
الی الان نه دغدغه لره کورق را اولدینی احتیاج اعتباره مخفی
دکلدره له نکلنی اوچبور سنه دن بر و تانا روسا تراحتی
بیکاره مجاور اولدانه تانا دن انواع خسارت و هجر اولد
طرف طرف کلنی هجو ملوک ر و ب از جمله قاجانه ایالتی بیگ
سکت اوچدن یوزاون تاریخنه کلنی بکرمی بش سنه
اهل اسلام بد نط طور د قد نضکره اد نایانه ایله اصلنه
رجوع ایتدیکی معلوم اولد یغندن غیری قرال تبدلی بهانه یله
له مجاور اولان دولتر صورتی نفا کرده قرال تمینی نه
و کلمه التدرن لهدن حصه مند اولوقی تصیمی ایله نیجه کره جنگ
و مذاقعه به قیام و آخر کار حرکتی شام اولنده آرام و تراز
نظام و برد بیکاری سسلور و مشهور دره بوناک سری بودکر
جناب قیام و اینه الارض بقدر بو رنه ایله پیشاه سینه
بر بو زینی مل مختلفه به تقسیم و جبال و ایلهار و بحار و اقطار
مشکله مد و دلرله بری برندن تفریق و تمیز ایدوب عصیت
و هجو اریق عداوتی مستلزم ایکن رحماً للعباد و تمیز البیاد
زمان زمان مواد عیبه و مصالحه ایله سورت غضبیه لرین
تسکین و هجر برینی آهر کت تجاوز و تغدایسندن تأمین

ترک آرام و قرار و فتح هندستان ایله انجا را بد رکب
 قارض و بغداد و کرکوت و کلوب یگرمی بشن بیل قدر مدتی
 ممالک رومه کلی اضطراب و برمشیکن اخکار یوزتمش
 سنه سی خالنده دولت علیه ایله هر دو قدیمه مرادیه
 اوزرینه مسالمه و مهاده یه ایتدار اوزره اکیمن مدت
 شوکت و سلطنتی یگرمی سنه بی سجا و زاد لیبوب تمادی
 اسفار ایله جانندن بیزار اولمش امراسی بیزندن کوش
 زهر آیه فنا و دفعه نابود و ناپیدا اولغله حسره الملوک
 اولان ممالک ایران یگرمی بشن سنه دن برو آتات
 و تالان و ایلیسی حالایران و سرگردان اید کلری کاخرد
 وجه مجرر اوزره ایران زمین اختلالی تعویبی و دولت
 عثمانیه نکت اولطر فخر له متعویبی سببی ایله یوزالقی تاریخی
 انشاندی روسیه و پنجه دولت لندی دولت علیه اوزرینه
 حرکت ایتکله روسیه نکت درت سنه ده بو پنجه مشغله
 مستولی اولدی بی قلاع و بقاع بلا مقابله متروک اولوب
 پنجه دولت نکت بلغراد قلعه سنی رد ایله سر پایه دن ضرر مه
 ایتدی کی معلوم اولدیغندن بشقه بو صو رتدا پنجه دولت
 عارض اولان تعب و خسارت خزینه و عسکر هتبله
 ضعف حاکمینه علت اولقی ملاحظه سی برانط برقی
 قرانی بیزدن او بنادوب اوزر و پانک اکثرینه استیلا
 نیشله اون بشن سنه تمادی اولان جنگ و جدال جملی

سل صوری کی اطرافنه بعض قبائل و عشائر جمع اولغده رفته
 رفته و از الملک صفویه اولان اصفهان و اصل و عجم دولتن
 برکشته ایتکله اطرافنه کئی طنطنه حاصل اتمش ایدی چونکه ناز
 یکی بوزسنه دن برون تازده دولته ادا فی طبیعت و حدود
 زانلدره چوق کچدن حیثیت ابقما عینه و بسینه به کمال اولغده
 سر بانی رونا اولغده سهل المأخذ صورتی میداندغده مالش
 اراضی مجاری دن حصه مند اولغده ملاحظه سید ابران
 ممالکنه غرب طرفدن دولت علیه و شرق طرفدن
 طه اصف نادریه و شمال جانبندن شرفمه روسیه تقجوم
 ایدوب دولت عثمانیه فی الاصل نتیجه کوره تحت تصرف لرینه
 داخل اولمش تبریز و محمدان و کهنه و روان اولکله لرینه و ترکیه
 نادریه فارس و اصفهان و جوزستان و خراسان
 خطه لرینه و روسیه دولتی یکی بوزسنه و غیره مستقل
 سلطنت اولان کیلان زمیننه مالک اولمشد برین و اول
 مدافع و محاربه لری کیری سنه محمد و مستر اولدقدن
 مکره حالت ایشله رجوعه آغاز ایدرک اولان
 میر و بیس جمهری آرزمانغا باکلینه مضمحل و ثانیادولت
 علیه عثمانیه ضبطندغ اولان بلاد و بقاع و روسیه
 تصرفنه داخل اولمش زمین کیلان ایران شاهی نامه
 اولان نادر شاه طرفنه رجوع و نالناد دولت نادریه
 روزکار دن کوردیکی مسایطه یا اعتماد ایلدیش اولن

ادنا بهانه ایله برودونک برونه و بر فائضه تک بر فائضه
 هجوم و مصادمه سن مقدر انگلین ملوکدن دوراندیش
 اولیان بعضی صحاب مدت نور سید و کلای دولت
 ازا سبله ترک آسایش ایله حدیننجی و زه رعیت و کشت
 و عنوان ایچون توسیع دائره دولت نایب محنت ایتدی که رعایا
 و برای مشقت و هلاکته به العاد معمره مملکتی نحت رخاه
 و رخا دن العا مقدره سبله مدت مدید و در تزارک
 و ادقار ایتدی کی خزینه و او و ان افنا و عاقبه الامرا و کبی
 اینه کتفا بعضی کوره تحت بدینک اولان بلاد و بقا عن جونی
 اندک کتمکله ندامت و عزامنه مبتدا اولدیغی و قوف دولت
 دار و طبیعت و صوره عا و راجع اولان بحر به عقلیه و نقلیه
 مسئله سی تواریخ کورنر کندنا معمر و مستند و بوم مدعا
 ایضاح و اوها مند و ورامضیه متقادمه الزمان احوالندک
 استدلال صورتندک بعضی مثالی لکرتقا ایسکات سامعینه
 کلال و طلال عارض اولدیغی غایت احتمالدره بنی علمی و کت
 الی التمش سننه ایچیندک کور و کی بلدی کی و قایح نه
 وجود نله ندر بر مدعا اولی و احسن الخیرین بیان مافی الضمیر
 سنو له شروع اولنور که یوزا و تورا کی تاریخی ایشا کیند
 دولت صدقویه نامیده مشهور اولان عجم دولتنه بعضی عوام
 و ملل ریز که بستر مملکه قضای محاکمت ایران اولان نجا
 قندقارون میرا اولسین نامندک بر یاد کار نظیره و ایدر ب

منسوق کفره سی قوه استدرجیه ایله اوج درت
سنه بندر و بوجاق و بغداد و افلا قوطا رلشوب
اطراف واکن نه تسلط استراولغن فبا بعد
بو طائفه رضا سید بو مجنون جگمک مشکور و زور
ایله خواجهی محال کورینور. دینلره وجه بخر به پی ارا
و مع الخصوص بو و اعلمه ایله پریشان خاطر اولان
صدر اعظم محسن زاده محمد پاشا حضرت تکریمه توسیع
دائرة تسلیت و تنویر باهره مکات
ایچون قلمه آنان

مقاله در

اراده علیته ربانیه ایله زمان و عنوائی ممتد اولان و لکن
سن الخطا ط مشابیه سنه اولان درجه معینه ده خوف
ایدخله مخصوصه لربنه الکفایه مجبور و معتسور ایکن جناب
حق، و لولا دفع الله الناس بعضهم ببعض لفسدت الارض
مفهومینجه بر یوز جنگ نظامنی و اووز ندک ساکن اولان
مخلوقاتن آرام و قیامتنی مدافعه به ربطا تکمله طرف طرف

deburg kralının kendi kişiliğine duyduğu gurur ve onurun bir ürünü olarak Silezya topraklarıyla yetinerek ordusunu güçlendirmek için bugün bile ne gibi ağır yükler altında kaldığını bu konuları bilenlere gizli değildir.

Leh memleketi üçyüz yıldan beri Tatar ve öteki akıncı kavimlerle komşu olmakla Tatarlardan ve çevresindekilerden çeşit çeşit saldırılarla karşılaşmıştır. Sözelimi Kamanıçe eyaleti 1083 (1672) ten 1110 (1698) tarihine gelince yirmi beş yıl Osmanlı egemenliğinde kaldıktan sonra basit bir bahane ile eski hükümetine döndüğünden gayrı, kral seçimi dolayısıyla Lehistan'a komşu olan devletler görünüşte Lehistan kralının seçimi, ama kilim altından Lehistanda nice çıkarlar elde etmek amacıyla nice kez ceng ve bu ülkeyi savunmaya girişmişlerdir. En son her devletin statükoyu korumaya karar verdikleri yazılmış ve yayılmıştır.

Bunun sırrı budur ki, Cenab-ı Hak "inne'l - arza li'llahi yarisuha men yeşa'uhu⁶ sözünden de anlaşılacağı gibi yer yüzünü çeşitli milletlere bölüşmüş, ülkeleri, dağlar, ırmaklar, deniz ve kıtalar gibi hudutlarla birbirinden ayırarak, soy kıskançlığı ve komşuluktan doğan düşmanlıklar gereği ortada dururken rahmen li'l-ibad ve ta'miren li'l-bilad⁷ zaman zaman barışıklığa ve dostluğa yüz gösterip, hırs ve kinlerini bastırarak, herbirini bir ötekinin saldırısı ve düşmanlığından korur.

Kıssadan hisse ve bu girişten alınacak sonuç budur ki dört yıldan beri Rusya devletinin Osmanlı devletinin hudutlarına saldırı ve hücumları akıl ölçülerine ve de deneyimlere ters düşmekle buna, filozoflar katında galat-ı tabi'at⁸ denilir. Olay kıran-ı nahseyñ seretanı⁹ hükmüyle olup Rusya çaricesinin¹⁰ bahtı ve yıldızının desteğiyle ortaya gelmiş bir yıldırım ya da sırf bir kasırga ile karışık bir fırtına hükmünde olup sözü edilen kıranın geçiş süresi ya da yıldız sahibinin yok olup fena bulunmasıyla ortadan kalkacağı deneylerle bilinmektedir. Bu olay öteki olaylarla ve geçen durumlarla kıyas

⁶ Kur'an. elAraf. Yeryüzü Allah'ındır dilediğine, kendi adına ona verir.

⁷ Kullara rahmet olmak ve ülkelerin onarımını sağlama için

⁸ Anormal. Yapısı, yaradılışı ters olan. Uygunsuz

⁹ Merih (Mars) ve Zühal (Satürn) gezegenlerinin Yengeç (Seretan) dönencesinde birbirlerine yaklaşmaları hali. Yıldız fallarında uğursuzluk, kutsuzluk işareti sayılır.

¹⁰ Rus çarı III. Petro'nun eşi Rusya çaricesi II. Katerina 1762-1796

olunmaz. Bu kez Rusya devleti akıllı, iş bilir ve önlem alır devlet adamlarına sahip olmakla kurucuları ve temelleri atanlar etraflı himmet ettiler. Şöyle ki Baltık denizinden, Septe boğazına ve oradan Akdeniz'e donanma dolaştırıp, yaz ve kış savunmada kalmamıza ve Gürcistan taraflarını da kıskırtmada pek çok gayret sarf ettiler diyenlere de şöyle karşılık verilir.

945 (1538) tarihlerinde Portekiz gemileri Hind kıyılarını tutmakla Gücerat Padişahı Mahmud Han¹¹ dinî bağlantılar gereğince Sultan Süleyman merhumdan yardım istediği zaman, Sultan Süleyman'ın devleti en parlak günlerinde ve yıldızı da göğün en yüce katında olmakla Gücerat hakiminin dileğini kabul edip Süveyş ve Basra sularında donanmalar hazırlattıktan sonra seraskerler tayin etmişti. Bu arada İstanbul halkından pusula fenninde becerili ve coğrafya konularında bilgili, eşi az yetişir Seydi Ali¹² adındaki kimseyi de donanma seraskeri edip Hindistan'a yollamıştı. O sıralarda Akdeniz'de İspanya ile savaş halinde olan Fransa kralına yardıma Hayreddin Paşa¹³ ve Turgutça Bey'i¹⁴ gönderdikten başka, kendisi bizzat, İran Şahının kardeşi olup Şirvan hakimi iken

“Muti oldu Süleyman-ı zamana Mirza Elkas” dizesinde de belirlendiği gibi kendisine iltica eden Elkas Mirza'yı¹⁵ İsfahan tahtına oturtmak niyetiyle büyük hazırlıklardan sonra yola çıkmıştı. Bu arada Yemen toprakları da bir kaç yıl içinde Osmanlı ülkeleri arasına alınmıştı.

Ne var ki bu denli gösterişler doğal yasaların dışında kalmakla çekilen zahmetlere denk sonuçlar vermedi. Seydi Ali denilen dertli 962 başlarında (Kasım 1554) Portekiz gemilerine karşı her ne kadar başarılı olduysa da sonra donanmasını yitireyazıp Hind, Kandeher, Horasan ve İran topraklarını dolanıp dört yıldan sonra İstanbul'a

¹¹ Muzafferiye Hanedanından olup Gücerat'ta hüküm sürmüştür. 1536-1573

¹² Pirî Reis'ten sonra Süveyş kapudanı olmuştu. Muhit adlı bir eseri ile Hind seferi ve sonuçları hakkında Mir'atü'l-memalik adlı bir eseri vardır. Galatalı olup, 1562'de ölmüştür.

¹³ 1534 Nisanından 1546 Temmuzuna kadar kapudan-ı derya olan ünlü Türk denizcisi.

¹⁴ Ünlü Türk denizcisi. 1565'te Malta adasında şehit düşmüştür.

¹⁵ Şah İsmail'in küçük oğlu olup Şirvan hakimi idi. kardeşi Şah Tahmasb'a karşı baş kaldırmış, başarılı olamayınca 1547'de Osmanlı devletine iltica etmişti. 1549'da İranlılar tarafından yakalanarak Demavend kalesine hapsedildi ve sonra öldürüldü.

gelip serüveniyle ilgili bir de kitap yazarak sunmuştu. “Başına Seydi Ali halleri geldi” atasözü ondan bir anı olarak kalmıştır. Yemen topraklarının fethi Sultan Süleyman merhumun bahtı gücüyle gerçekleşmişse de, kendisinden az sonra çevrede bulunan Haricî ve mütegalibelerin hücumları sonunda durum eskisine dönüşmüş ve bilindiği gibi bu maşakketler heba olmuştur.

Cengiz¹⁶ 620 (1223) tarihlerinde İran ve Turan’ı ele geçirip, dört çocuğundan Cuci¹⁷ adlı oğlu Kıpçak bozkırından, Demirkapıdan Leh, Saksonya, Nemçe ve Macar ülkelerine âfetler salmış iken, otuz yıl geçtikte çevresi bürülüp dürülüp, 650 (1253) tarihlerinde Cuci’nin oğlu Batu¹⁸ ve ikinci oğlu Berke¹⁹ Kırım yarımadasına sığınarak ve Bahçesarayı kurarak Kıpçak bozkırıyla yetinmek zorunda kalmış oldukları tarihlerde yazılıdır. Cengiz’in ikinci oğlu Tolu²⁰ Horasan yöresinin hakimi idi. Kendisinden sonra oğlu Hülâgû²¹ Kuhistan’da Habbabiye²² mühlidlerini temizleyip İsfahan ve Bağdad’ı ele geçirmişti. Hülâgû’dan sonra çocuk ve torunları, Abaka, Argun, Gazan ve Muhammed Hüdabende²³ tahta çıkarak Sind’e, Sistan’dan bu yana İran ve Irakayn’e malik olup, Şam, Halep, Diyarbakır, Sivas ve Konya yörelerindeki nicé meliklerin hanedanlarını söndürmüşler, görkemleri de gökleri tutmuştu. 700 (1300/01) tarihinde Gazan Han görkemiyle dünyaya ün salmış ve saltanatları en olgun döneme girmişken, Bahadır sanıyla tanınan ve bilinen

¹⁶ Mogolların Nirun oymağı beyi iken Önasya’da büyük bir cihan imparatorluğu kuran ve Yesugai Bagatur’ın oğlu Timuçin’in sanı. 1206-1226 (doğumu 1155 veya 1167).

¹⁷ Cengiz Han’ın oğlu ve Altun-Ordu devletinin kunucusu. Ölümü 1226.

¹⁸ Altun-Ordu hanı Cuci’nin oğlu. 1227-1256.

¹⁹ Altun-Ordu devletinin dördüncü hükümdarı ve Cuci’nin oğlu. 1257-1266.

²⁰ Cengiz Han’ın dördüncü oğlu olup kağanların beşincisi olan Kubilay ile Hülâgû’nun babası.

²¹ İlhanlılar devletinin kurucusu Cengiz’in torunu. Tolu (Tulay) nun oğlu. 1256-1265.

²² İslam Ortaçağında özellikle Selçuklu imparatorluğu devrinde büyük bir anarşi yaratan ve Alamut kalesinde tahassun eden Batnî-İsmaililere verilen adlardan biri. Haşşaşiyun gibi.

²³ Abaka Han. İlhanlı hükümdarlarının ikincisi. 1265-1282.

Argun Han. İlhanlı hükümdarlarının dördüncüsü. 1284-1304.

Gazan Mahmud Han. İlhanlı hükümdarlarının yedincisi. 1295-1304.

Muhammed Hüdabende. İlhanlı hükümdarlarının onikincisi. 1336-1338.

Hüdabende oğlu Ebu Said Han'ın²⁴ ölümünün ardından baş gösteren Arpa Han²⁵ kargaşası sonunda 736 (1335/6) tarihinde Cengiz soyu epeyce sarsılmış ve perişanlığa düşüp sözü edilen ülkeler başkalarının eline geçtiği gibi, devletlerinin de otuz kırk yıl içinde ortadan kalkmışçasına yıkıldığı tarih görenlerin katında bellidir.

Buraya Cengiz soyu ile ilgili kısa bilgiyi almaktan maksat budur ki, İran topraklarını ele geçiren Hülâgû ve orduları Bağdat ve İsfahan'ı taht kenti edindikten sonra Bağdat gerilerine değin olan topraklarla yetinmeyip, tamahkârlık belasıyla Anadolu ve Mısır'a da hakim olmak için Halep ve Şam taraflarına ağır seferlere girişmişler ve gereksiz yere halkın kanları dökülüp, ev ve yurtlarının yıkılmasına yol açtıklarından, hükümleri altına giren memleketlerin de ardı açılıp kendileri Anadolu'da uğraşırken Horasan, Luristan, Fâris ve Buhara'da harici ayaklanmaları ve boyun eğen halkın başkaldırıları arasında, Cengiz çocuklarının biribiri üzerine isyanları sonunda doğan kargaşa ile kalabalık ve kıyıcı bir ulus olmalarına rağmen kısa sürede devletlerinin yıkılıp yok olması gibi bir olayla karşılaşmışlardır.

Sözün özeti şudur ki Rusyalı'nın şu sırada Leh memleketine gösterdikleri istek kendilerine yeter iken, Osmanlı topraklarına saldırmaktan başka Akdeniz'e donanma dolandırmak ve Gürcistan yörelerini bulandırmak onlar için yararlı değil belki, büyük zararlar verecektir. Bu tutum deveye taşıyabileceğinden fazla yük yüklemeye benzer. Sonra arkası yagu olup hiç işe yaramaz. Ayrıca ağır masraflara neden olmakla ele geçirilen memleketin ürünleri ve halkın gelirleri düşmekle asıl amaç olan memleketseverlik düşüncesi kaybolur. Devletin uğrayacağı za'af ile devlet adamları ve önde gelenleri arasında zorluklardan ve parasızlıktan doğan anlaşmazlıkların çıkmasına ve çevrede bulunan, fırsat kollayan bazı komşuların tekrar savaşa yönelmeleri gibi bir durum yaratır. Akdeniz'de donanma bulundurmamak, Rusya devletinin coğrafi konumuna ters olmakla devamlı olarak bu donanmayı teçhiz ve beslemekte karşılaşılacak zorluklar en sonunda donanma askeri arasında yaratacağı yılgınlıkla çekilip gitmeye ya da bir fırtınaya yakalanıp yok olmaya yol açacağı hiç kuşkusuzdur. Gerçekte Akdeniz Rus topraklarından gayet uzak olmakla bunun sürdürülmesinin mümkün olmayacağı bellidir.

²⁴ Ebu Said Bahadır Han. İlhanlı hükümdarlarının dokuzuncusu. 1316-1335.

²⁵ Arpa Han. İlhanlı hükümdarlarının onuncusu. 1335-1336.

Rusya'nın Lehistanla geniş bir sınırı olduğu, Leh topraklarıyla Osmanlı topraklarının bitişik bulunduğu gözönünde tutularak durum tartışılmak istenirse şöyle cevap verilebilir. Hani halı ve ortasındaki altın torbası öyküsü meşhurdur. Halıyı çekip torbayı ele geçirmek mümkündür. Fazlaca düzensizlikle dünya düzeni kurulamaz. Dikkatle davranılıp Lehistan'ın bölüşülmesine bir düzen verilmelidir. Eski köyde yeni âdet uygulamaları güçlüklerinden kaçınmalı kimi sert, kimi yumuşak tutumlarla kendi topraklarını kontrol ve yönetimini sağlamadıkça öteki yörelerde hüküm sürdürebilmek akıldışı bir iştir. Şöyle ki yeni ülkeler yeni askere ihtiyaç getirir. Yeni asker ise epeyce masrafa ve zahireye gereksinme doğurur. Yabancıların ayaklarıyla ezilmiş topraklardaki halkın üretimlerinde düşüklük olmamak mümkün değildir. Cenk ve savaş, kıtlığı, kıtlık, taun ve iç ağrısı gibi salgınları getirmektedir. Yeni asker bu iki âfetin ya birisine ya da ikisine yakalanıp telef olmakla ülkenin korunması işlerinin aksayacağı bir gerçektir.

Bu geniş ve akla yatkın düşünceler belirlendikten sonra işin sonu yüce Allahın takdiri perdesinde şöyle görülür. Sözelimi Osmanlı devleti bu savaşa girmeyerek sadece kendi sınırlarını koruyucu önlemler almakla gerekli yerlerde yığınaklarını yapmış olsa, Rusyalı elbette barış ve andlaşmalara bağlı kalmak zorunda olacak ve hem denizden hem de karadan kendi topraklarına çekilmeyi yeğleyecektir. İnşa'Allahu'l - azizi'l - müstean, Sene 1186 (1772).

